Samenvatting van de cursus C.7-4: Elementen van Wijsgerige Retoriek (1994-1995).

Algemeen

De cursus Elementen van Wijsgerige Retoriek biedt een herwaardering van de retoriek als taalvaardigheids- en verstandhoudingsleer die diep geworteld is in de antiek-Griekse filosofische traditie. Tegenover de moderne opvatting van retoriek als louter 'holle' overredingskunst stelt het vak dat een volwaardige tekstcompositie rust op een hechte wisselwerking tussen verstandelijke argumentatie (logos), gevoelsmatige waardering (pathos) en de geloofwaardige uitstraling van de spreker of auteur (ethos).

Aan de hand van elf thematische steekproeven ontleedt de cursus de opbouw van uiteenlopende tekstvormen - van het bepalen van de centrale stelling (thesis), het zuivere beschrijven en verhalen tot het gerechtspleidooi, het verslag en de verhandeling. Bijzondere aandacht gaat hierbij uit naar de klassiek-antieke chreia als gestructureerd oefenmodel, de diverse redeneervormen (deductie, reductie, argumentum ad hominem en het bewijs uit het ongerijmde) en de typologie van menselijke waardedialectiek, om zo de student te vormen tot een gewetensvol en overtuigend communicator.

1: Inleiding tot de Wijsgerige Retoriek en de Stelling (Thesis)

De retoriek ontstond in de antiek-Griekse Protosofistiek (450–350 v.Chr.) als een opvoedingsmodel om burgers op te leiden tot deugdelijke en taalvaardige deelnemers aan het maatschappelijk en politiek leven. In de negentiende eeuw raakte het vak onder invloed van een verlicht rationalisme en positivisme in verval en werd het vaak gereduceerd tot 'holle' overreding. De hedendaagse cultuurtoestand - gekenmerkt door functionele ongeletterdheid en gebrekkige tekstcompositie - roept echter om een herstichting van de retoriek als verstandhoudingsleer. Retoriek is in wezen het vermogen om via taal een duidelijke boodschap over te brengen en verstandhouding te stichten tussen zender en ontvanger.

Elke welgevormde tekst rust op een stelling of thesis (propositie): het centrale waarde- of feitelijke oordeel dat de kern van de hele uiteenzetting samenvat. In de analyse van een tekst of maatschappelijk fenomeen vormt het blootleggen van deze thesis de eerste en beslissende stap.

2: Tekstvormen I: Beschrijven, Verhalen en het Gerechtsverhaal

De cursus onderscheidt diverse fundamentele teksttypen volgens hun wezenskenmerken:

- *Het beschrijven:* een zuiver beschrijvende tekst poogt de feitelijke werkelijkheid (het gegeven) wezensgetrouw en objectief in kaart te brengen zonder onmiddellijk een verklaring of oordeel op te dringen. Dit vereist wat Husserl de fenomenologische reductie noemde: het tijdelijk opschorten van eigen vooroordelen om de kenmerken van de zaak zelf te laten spreken.

- *Het verhalen*: een verhaal is een gestructureerde weergave van een opeenvolging van gebeurtenissen. De minimale basiseenheid van een verhaal bestaat uit een wisselwerking tussen een voorteken (aanloop of voorknoop) en een vervolg (ontknoping).

- *Het gerechtsverhaal:* in een juridische context transformeren de betrokkenen het neutrale feitenverhaal tot een pleidooi. Omdat volstrekt neutrale verhalen in menselijke aangelegenheden zelden bestaan, selecteert elke partij specifieke steekproeven uit de feiten om de rechter of jury te overtuigen van de eigen thesis.

3: Tekstvormen II: Het Verslag en de Verhandeling

- *Het verslag:* een verslag is een samenvattende of gedetailleerde weergave van feiten (zaakverslag) of van een bestaande tekst (tekstverslag). Een bijzondere vorm is de tekstsamentrekking (synthèse), waarin de hoofdgedachte van een of meer complexe teksten binnen een strikt woordenbudget moet worden gecondenseerd.

- *De verhandeling:* een verhandeling is de beredeneerde en geordende uitwerking (amplificatie) van een thema met als doel een specifieke stelling te bewijzen of aannemelijk te maken. De klassieke schikking omvat een inleiding (waarin de thesis wordt geïntroduceerd en gedefinieerd), een middendeel (waarin de stelling via beschrijvingen, verhalen, verslagen en argumenten wordt onderbouwd) en een slot (samenvatting en evaluatie).

De cursus onderscheidt diverse typen verhandelingen: de bespiegeling (het waarnemend doorgronden van een thema, analoog aan de platonische theoria), de mijmering (gevoelsmatig geladen bespiegeling) en het pleidooi (gericht op het doen instemmen van de medemens).

4: De Antieke 'Chreia' en de Opbouw van het Betoog

Een centraal retorisch hulpmiddel dat uit de klassieke Oudheid is overgeleverd, is de chreia (of chrie): een achtdelig oefenschema om een uitspraak, citaat of feit van verschillende kanten systematisch te belichten. De acht vaststaande rubrieken van het betoog zijn:

- *Lofspraak / inleiding*: waardering voor de auteur of het historische feit.

- *Parafrase*: het herformuleren van de stelling in eigen woorden.

- *Verklaring* (oorzaak): het aantonen van de diepere reden of grond.

- *Tegenmodel* (falsificatie): het weerleggen van de tegenovergestelde bewering.

- *Vergelijking* (parallel): het aanhalen van een gelijksoortige situatie uit de natuur of de maatschappij ter versterking.

- *Voorbeeld* (anekdote / inductie): een concrete historische steekproef ter illustratie.

- *Getuigenis* (gezagsargument): het aanhalen van een erkende autoriteit of wettekst.

- *Slot* / epiloog: een korte samenvatting met een aansporing of waardeoordeel.

5: Redeneervormen: Deductie, Reductie, Lemma en Eristiek

Argumenteren is het doorstoten van het onmiddellijk gegevene (het zichtbare) naar het onzichtbare transfenomenale via rationele afleidingen. De belangrijkste redeneervormen in de retoriek zijn:

- *Deductie:* de voorwaartse redenering die vanuit een algemeen aanvaarde regel (eikos of evidentie) noodzakelijk besluit tot een specifiek geval.

- *Reductie*: de terugwaartse redenering die vanuit vastgestelde effecten zoekt naar de verklarende hypothese of oorzaak.

- *Bewijs uit het ongerijmde en 'ad hominem':* toont de onjuistheid van een stelling aan door aan te tonen dat zij tot een innerlijke tegenspraak of een absurde conclusie leidt.

- *Lemmatische argumentatie:* het voorlopig invoeren van een werkhypothese (lemma) om een redenering op te bouwen tot verdere toetsing mogelijk is.

- *Eristiek*: de geschil- en twistkunst (teruggaand op Zenon van Elea), waarin men aantoont dat de argumenten van de tegenstander evenmin volstrekt sluitend zijn als de eigen stellingen, wat noopt tot bescheidenheid en dialoog.

6: Pathetiek en Uitstralingsleer: Pathos, Ethos en Waardering

Een argumentatie overtuigt nooit op louter verstandelijke gronden (logos). De klassieke retoriek rust op een onlosmakelijke triade:

- *Logos:* de heldere, rationele en logisch gestructureerde gedachte.

- *Pathos:* het aanspreken van het gevoelsleven en de waardenoriëntatie van het publiek. Uitgaande van het adagium "indien zijn, dan waarde" toont de cursus dat elk bestaand gegeven vatbaar is voor subjectieve waardering. De cursus schetst een typologie van waardedialectiek, reikend van spontaan-

emfatische overgave en berekenend-taxerende waardering tot koud-criticisme, estheticisme en ironie.

- *Ethos (èthos):* de 'inborst', de persoonlijke integriteit en de karakteriële uitstraling (aura) van de spreker. De innerlijke gewetensvolheid van de spreker straalt onvermijdelijk af op het betoog. Pas wanneer logos, pathos en èthos harmonieus ineenvoegen, bereikt de retoriek haar hoogste vorm: het stichten van een eerlijke, duurzame en gewetensvolle verstandhouding tussen mensen.